

# NOVAS APLICACIÓNS INFORMÁTICAS PARA RECOLLER, NORMALIZAR E DIFUNDIR A TOPONIMIA DE GALICIA. ESTADO DOS PROXECTOS

Vicente Feijoo Ares

Seminario de Onomástica da Real Academia Galega

**Resumo:** Despois da paralización, no ano 2011, do *Proxecto Toponimia de Galicia* (PTG), proxecto cuxo obxectivo era a recolleita dos, aproximadamente, dous millóns de microtopónimos existentes no territorio galego, tivemos que reinventarnos e deseñar novos métodos que permitan, de forma colaborativa, salvagardar este inmenso patrimonio cultural inmaterial que reside na nosa toponimia e que, desgraciadamente, desaparece de forma acelerada pola transformación dos modos de vida tradicionais en Galicia.

No presente artigo, ademais de presentar o deseño desta nova app colaborativa para a recollida de toponimia, mostraremos outra ferramenta informática de traballo en liña coa que os especialistas en toponimia da Real Academia Galega (RAG) revisamos, normalizamos e actualizamos o *Nomenclátor* de entidades de poboación de Galicia. Este documento, oficializado no ano 2003, terá unha nova versión en 2018, coa gran novidade de que cada entidade de poboación, por pequena que sexa, estará xeolocalizada. Tamén estamos renovando o portal da Toponimia de Galicia ([toponimia.xunta.gal](http://toponimia.xunta.gal)), co propósito fundamental de difundir este patrimonio inmaterial a través dun *buscador de topónimos* e a divulgación de contidos relacionados coa importancia cultural, a singularidade e o significado de moitos dos nosos nomes de lugar, cuestións que espertan o interese xeral da sociedade.

**Abstract:** After the stoppage in 2011 of the *Proxecto Toponimia de Galicia* (PTG), project whose objective was the collection of the approximately two million microtoponyms existing in Galicia, we had to reinvent ourselves and design new methods that allow, in a collaborative way, safeguard this immense intangible cultural heritage that resides in our toponymy and which, unfortunately, disappears in an accelerated way by the transformation of the traditional way of life in Galicia.

In this article, in addition to presenting the design of this new collaborative app for the collection of toponymy, we will show another on-line computing tool,

with which the RAG toponymy specialists review, standardize and update the populated localities catalogue *Nomenclátor* of Galicia. This document, official since 2003, will have a new version on 2018 with the new feature that any location of any size will be georeferenced. We are also renovating the portal *Toponimia de Galicia* ([toponimia.xunta.gal](http://toponimia.xunta.gal)) to spread this intangible heritage through a *toponymy searcher* and the divulgation of contents related with the cultural value, singularities and meanings of many of our place names, issues that arouse the general interest in our society.

**Palabras chave:** Toponimia de Galicia, microtoponimia, app colaborativa, *Nomenclátor* de Galicia, patrimonio inmaterial, xeorreferenciación, normalización, lenda, etimoloxía, entidade de poboación.

**Key words:** toponymy, microtoponymy, collaborative app, *Nomenclátor*, intangible heritage, georeferencing, standardization, legend, etymology, populated place.

## 1. A TOPONIMIA GALEGA: UN TEUSORO CULTURAL EXCEPCIONAL QUE DESAPARECE<sup>1</sup>

A toponimia de Galicia representa un tesouro cultural excepcional pola súa densidade, variedade e antigüidade (Feijoo 2016: 203-210). No que respecta á toponimia maior, concretamente a de entidades de poboación, no *Nomenclátor de Galicia* (NG 2003 en diante) figuran 37.305, que unidas ás 3.789 parroquias (entidades colectivas) e aos 313 municipios<sup>2</sup>, fan un total de 41.407 topónimos. Destes, 21.169 son formas diferentes, dato que nos mostra tamén a variedade das denominacións toponímicas e, por extensión, das motivacións que provocaron o seu nacemento, outra das singularidades que fan única a nosa toponimia.

1 Este artigo corresponde á ponencia impartida por Vicente Feijoo Ares nas *V Jornadas de la Comisión Especializada en Nombres Geográficos* (Instituto Geográfico Nacional – Ministerio de Fomento), que tiveron lugar o 3 de abril de 2017 en Madrid. El e Luz Méndez participaron nestas xornadas en representación da RAG e en calidade de membros desta comisión estatal.

2 O número de concellos galegos era 315 ata o ano 2012, ano no que se fusionan os concellos de Oza dos Ríos e Cesuras, baixo o topónimo Oza Cesuras; e posteriormente, ano 2016, seguiron o mesmo camiño os de Cerdedo e Cotobade, baixo a denominación Cerdedo Cotobade. Tendo en conta que en Galicia hai 200 municipios con menos de 5.000 habitantes e 54 que non chegan aos 1.500, esta tendencia a fusionar concellos vese como unha opción de futuro para atallar os problemas de financiamento destes entes, pois permitirá optimizar os recursos públicos e reducir gastos de burocracia. Neste momento, Galicia volve ter o mesmo número de municipios que en 1994, ano no que se separaron Burela e Cervo, e posteriormente, en 1996, A Illa de Arousa e Vilanova de Arousa.

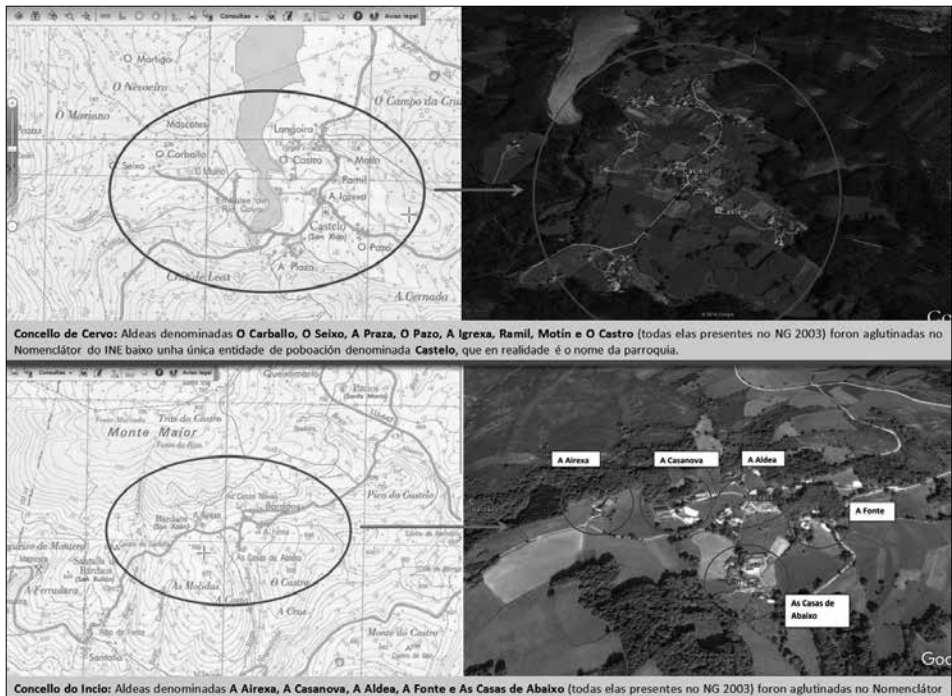


Figura 1. Exemplos de agrupación de pequenas aldeas existentes no NG 2003, cada unha co seu propio topónimo, nunha única entidade de poboación no *NomenINE*, cuxo nome coincide co da parroquia. Fonte: elaboración propia.

Este número de entidades de poboación en Galicia é moito maior ca as que rexistra o INE (30.675). Isto débese a que a organización e estruturación poboacional de Galicia é tremendamente dispersa e complexa. Temos aldeas formadas por dúas ou tres casas, incluso por unha soa casa illada coas construcións agropecuarias anexas, pero todas elas posúen o seu propio topónimo e son consideradas polos habitantes da zona como entidades independentes unhas das outras. Estas pequenas aldeas non están contempladas no *Nomenclátor* do INE (*NomenINE* en diante), porque, na maioría dos casos, o Concello agrupa varios lugares baixo unha única denominación que os identifica a todos. Isto resulta máis grave cando comprobamos que nin sequera manteñen algún dos que substitúe, senón que ese topónimo, o que denomina o conxunto, coincide co nome da parroquia (ver figura 1) no 90% dos casos. Deste xeito, estamos perdendo unha información lingüística e cultural importante, por non falar de que a realidade poboacional que reflicte o *NomenINE* non é, en absoluto, a existente no noso territorio.

Polo que respecta á microtoponimia, isto é, nomes de terras, montes, regueiros, praias, penedos, fontes... a cifra multiplícase exponencialmente. Filgueira Valverde

(1976) falaba de 3 millóns de topónimos, pero os nosos cálculos non chegan a tanto, probablemente, porque xa se perderon moitos miles deles. Nos once anos que estivo activo o *Proxecto Toponimia de Galicia*<sup>3</sup> (PTG en diante), finalizouse o traballo de campo en 113 municipios dos 174 nos que actuamos. A media de topónimos por km<sup>2</sup> que obtivemos foi de 50, chegando a un máximo de 160 top./km<sup>2</sup> no concello de Cangas –6.043 microtopónimos recollidos nun termo municipal de 38'1 km<sup>2</sup> (ver figura 2)–. Se a nosa comunidade autónoma conta cunha superficie de 29.574 km<sup>2</sup>, ao multiplicala por esta media dámos arredor de un millón e medio de topónimos que se poderían salvar neste momento, unha toponimia que está viva basicamente na memoria dos nosos anciáns. A esta cantidade hai que sumar outro medio millón de talasónimos –nomes do mar–, pois todo o litoral galego está nomeado, tanto a costa rochosa coma unha franxa de dous ou tres km da liña intermareal desde A Guarda ata Ribadeo.

Como se pode apreciar na figura 2, cada anaco da nosa terra está escrito, cada nome conta unha historia, unha historia local que non figura en ningún libro, a das xentes que durante séculos traballaron, habitaron e viviron un espazo, individualizándoo, caracterizándoo e humanizándoo.

Unha información cultural desta magnitude debe ser protexida e difundida, porque forma parte dos bens do patrimonio inmaterial dunha comunidade. No



Figura 2. Mostra da densidade toponímica rexistrada na parroquia do Hío, concello de Cangas, provincia de Pontevedra. Fonte: *Buscador de topónimos* do PTG (<http://mapas.xunta.gal/visores/toponimia/> ou <http://toponimia.xunta.es/gl/Buscador>).

3 Para máis información sobre o PTG pódese consultar esta web: <http://toponimia.xunta.es/gl/ProxectoToponimiaGalicia>

entanto, houbo que agardar ata o ano 2015 para que, por primeira vez, se citase de forma expresa a toponimia tradicional como un ben que se debe protexer na Lei 10/2015, do 26 de maio, para a salvagarda do Patrimonio Cultural Inmaterial<sup>4</sup>.

Un ano despois, apróbase no Parlamento galego a Lei 5/2016, do 4 de maio, do patrimonio cultural de Galicia<sup>5</sup>, dándolle á nosa toponimia o mesmo *status* que na lei estatal. Ademais, no punto 2 do artigo 68, especifica que “a Xunta de Galicia velará, xunto con outras institucións da Comunidade Autónoma, pola preservación da toponimia tradicional, que se considera un valor identitario da Comunidade Autónoma, así como un instrumento para a concreción da denominación xeográfica dos pobos e dos seus bens”. A continuación, no artigo 69, relativo ás medidas específicas de salvagarda, no punto 6, propónse que a Xunta de Galicia e as demais administracións implicadas inspirarán as súas actuacións nas indicacións e recomendacións dos organismos internacionais.

Concretamente, refírese ao Grupo de Expertos en Nomes Xeográficos da ONU (UNEGN), os mesmos que xa estableceran na resolución 4 da IX Conferencia das Nacións Unidas sobre Normalización dos Nomes Xeográficos (Nova Iork, agosto de 2007) que os topónimos forman parte do patrimonio cultural intanxible (ICH, Intangible Cultural Heritage) porque constitúen unha parte importante das linguas e conservan formas que evidencian a súa evolución, e son valiosas testemuñas da historia e dos modos de vida pasados ou actuais. Este grupo alenta aos organismos oficiais encargados da toponimia a inventariar os topónimos conforme os criterios da *Convención para a Salvagarda do Patrimonio Cultural Inmaterial*<sup>6</sup> e a elaborar un programa de protección e promoción deste patrimonio.

Estas leis representan a base legal sobre a que reafirmar os obxectivos que nos propuxeramos no ano 2000 coa creación do PTG, pois, dalgunha maneira, obriga á Administración galega a poñer os medios para recoller e salvagardar un patrimonio que corre un grave risco de desaparecer, debido á transformación dos modos de vida tradicionais que experimenta o noso país desde hai dúas ou tres décadas.

Todos somos conscientes de que cada vez hai menos xente dedicada ás actividades agrícolas, gandeiras ou pesqueiras. Nas áreas do noso territorio onde aínda sobreviven explotacións gandeiras ou agrícolas tamén se está transformado o medio natural por mor dos procesos de concentración parcelaria, outro factor

4 Pódese consultar esta lei no seguinte enlace: <http://www.boe.es/boe/dias/2015/05/27/pdfs/BOE-A-2015-5794.pdf>

5 Pódese consultar esta lei no seguinte enlace: [http://www.xunta.gal/dog/Publicados/2016/20160516/AnuncioC3B0-110516-0001\\_gl.pdf](http://www.xunta.gal/dog/Publicados/2016/20160516/AnuncioC3B0-110516-0001_gl.pdf)

6 Pódense consultar os criterios desta convención no seguinte enlace: <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001325/132540s.pdf>

que provoca a desaparición dunha media de 4-5 topónimos por cada nova parcela creada.

Os nosos topónimos transmitíronse xeración tras xeración a través da oralidade, sen apenas variacións, agás as motivadas pola evolución do idioma. Pero esta cadea estase rompendo. A xente nova xa non ten a necesidade de coñecer o nome das terras herdadas dos seus antepasados porque xa non as vai traballar, nin o nome das pedras e fontes nas serras porque non as van pastorear. Ao non usarse os microtopónimos, acabaranse perdendo, pois deixan de exercer a función para a que foron creados, unha función denominativa e localizadora.

Os nosos mozos e mozas buscan un futuro mellor ao que lle ofrecen estes sectores que sostiveron a economía galega durante tantos séculos. Esa busca de prosperidade implica irse a vilas e cidades, quedando moitas aldeas abandonadas ou habitadas por unhas poucas persoas de idade moi avanzada. Son estas persoas a memoria viva dos topónimos, de modo que, cando se nos van, con eles tamén deixan de existir centos de nomes que só uns poucos coñecen. A alarmante despoboación que está sufrindo o mundo rural galego xa deixou, a día de hoxe, 3.562 aldeas abandonadas<sup>7</sup>. No ano 2016 quedaron deshabitadas 54 e a tendencia nos vindeiros anos é superar esa cifra, pois temos 1.859 aldeas cunha soa persoa censada e 2.277 con dous habitantes, normalmente, persoas maiores. Este movemento migratorio interno cara a Galicia atlántica provocou que os núcleos de poboación crezan sepultando topónimos tradicionais baixo edificios e rúas bautizados con nomes honoríficos ou conmemorativos, na maioría dos casos, completamente alleos á nosa tradición e devir históricos.

Por último, no mar, os mariñeiros de hoxe en día non precisan coñecer palmo a palmo os fondos mariños nin o nome de cada unha das pedras que están debaixo da auga, coñecemento do que dependía o sustento diario e a integridade física dos vellos e experimentados mariñeiros e pescadores. Esa información achégana actualmente os modernos sistemas GPS que levan os barcos, pois trazan as rutas por onde non existe risco de varar, rastrexan os fondos mariños, marcan a situación dos bancos de peixe...

Por estes e por outros motivos, estamos nun momento delicado para a toponimia galega. Cómpre rexistrar con urxencia todo este caudal de información lingüística, xeográfica, histórica e cultural que hai detrás dos nomes que identifican cada espazo de terra e de mar. A toponimia forma parte da nosa memoria colectiva. Ao igual que o idioma, é unha herdanza cultural que nos deixaron os nosos antepasados. Soamente por este motivo, temos o deber de recollela, valorala e transmitila. Agora contamos coa axuda das novas tecnoloxías, por iso ideamos

7 Fonte: Instituto Galego de Estatística (<https://www.ige.eu/>).

esta aplicación colaborativa en liña para a recollida, xeorreferenciación e difusión da toponimia galega que vos presentamos a continuación, porque cremos que esta pode ser a mellor ferramenta para realizar a gran obra colectiva do pobo galego.

Para este fin, necesitamos un compromiso do goberno galego, en particular, e da sociedade galega, en xeral, para que non se siga perdendo un dos símbolos da nosa identidade cultural. Temos topónimos con máis de dous mil anos de antigüidade que son o único vestixio que nos queda das linguas celtas faladas no noso territorio antes da chegada dos romanos. Entre eles, están moitos dos nomes dos principais ríos que regan a nosa terra, como o río *Tambre*, o *Ulla*, o *Deza*...; de montes como o *Castro* ou o *Xiabre*...; de comarcas como a da *Limia*, *Lemos*, *Soneira*...; ou, sen ir máis lonxe, o nome do noso país, Galicia. Estes topónimos seguiranse usando porque son coñecidos por moita xente, mais outros que designan espazos máis pequenos, pero tamén con miles de primaveras, caerán irremediabilmente no esquecemento se non os subimos á rede en cuestión duns poucos anos.

Tendo en conta todo o exposto, desde a RAG consideramos que existen motivos suficientes como para solicitar<sup>8</sup> á UNESCO que declare a nosa toponimia Patrimonio Cultural da Humanidade, xa que non existe ningunha rexión en Europa, incluso nos atreveríamos a dicir no mundo, que se aproxime en número, variedade e antigüidade a esta riqueza cultural que singulariza o noso país.

## 2. PROXECTOS ACTUAIS REFERENTES Á TOPONIMIA DE GALICIA

Actualmente temos en marcha tres grandes proxectos sobre a toponimia galega, como se pode ver na figura 3 xunto cos distintos organismos implicados neles.

En primeiro lugar, temos un proxecto fundamentado no uso da tecnoloxía para recoller e difundir a nosa toponimia. Este conta con dúas pólas: unha destinada á creación da app colaborativa para recoller os topónimos e toda a información patrimonial vencellada a eles; a outra, destinada a renovar a actual web da Toponimia de Galicia ([toponimia.xunta.es](http://toponimia.xunta.es)), creando outro portal que conterá novas seccións enfocadas a divulgar a singularidade e o significado dos nosos nomes de lugar.

O segundo proxecto céntrase na revisión, corrección e actualización do *Nomenclátor* de entidades de poboación de Galicia oficializado no ano 2003. Tamén consta de dúas fases: unha para a revisión e estudo dos problemas lingüísticos detectados

8 Pode consultarse o comunicado “A Academia solicita a inclusión expresa da toponimia tradicional na definición do ‘Concepto de patrimonio cultural inmaterial’” na web da RAG ou a noticia do periódico *La Voz de Galicia* titulada “La RAG quiere que la toponimia gallega sea patrimonio de la humanidad” ([https://www.lavozdeg Galicia.es/noticia/cultura/2014/11/18/rag-quiere-toponimia-gallega-patrimonio-humanidad/0003\\_201411G18P39991.htm](https://www.lavozdeg Galicia.es/noticia/cultura/2014/11/18/rag-quiere-toponimia-gallega-patrimonio-humanidad/0003_201411G18P39991.htm)).

e outra para os problemas xeográfico-administrativos. Máis adiante veremos que tipos de problemas se detectaron e a solución que lles estamos dando.

O terceiro proxecto ocúpase da xeorreferenciación da toponimia e a súa inclusión na *Infraestrutura de Datos Espaciais de Galicia* (IDEG). Actualmente estase traballando, por un lado, na xeorreferenciación de todas as entidades de poboación que aparecen no NG 2003, que, como xa se dixo, son moitísimas máis ca as que rexistra o INE; por outro, na xeorreferenciación de arredor de 200.000 microtopónimos recollidos polo PTG, entre os anos 2000-2011, que aínda non foron integrados no banco de topónimos xeolocalizados e normalizados de Galicia. Está pendente unha terceira iniciativa dentro deste grupo, que consiste na normalización da toponimia existente na cartografía a escala 1:25.000 do mapa do Instituto Xeográfico Nacional e a súa adaptación á directiva INSPIRE da Comunidade Europea.

Todos eles execútanse ao abeiro dun convenio de colaboración entre a Xunta de Galicia e a Real Academia Galega. Os organismos implicados por parte da Xunta de Galicia son: Consellería de Vicepresidencia que, ademais de ter as competencias en toponimia na nosa comunidade, é de quen depende a AMTEGA,

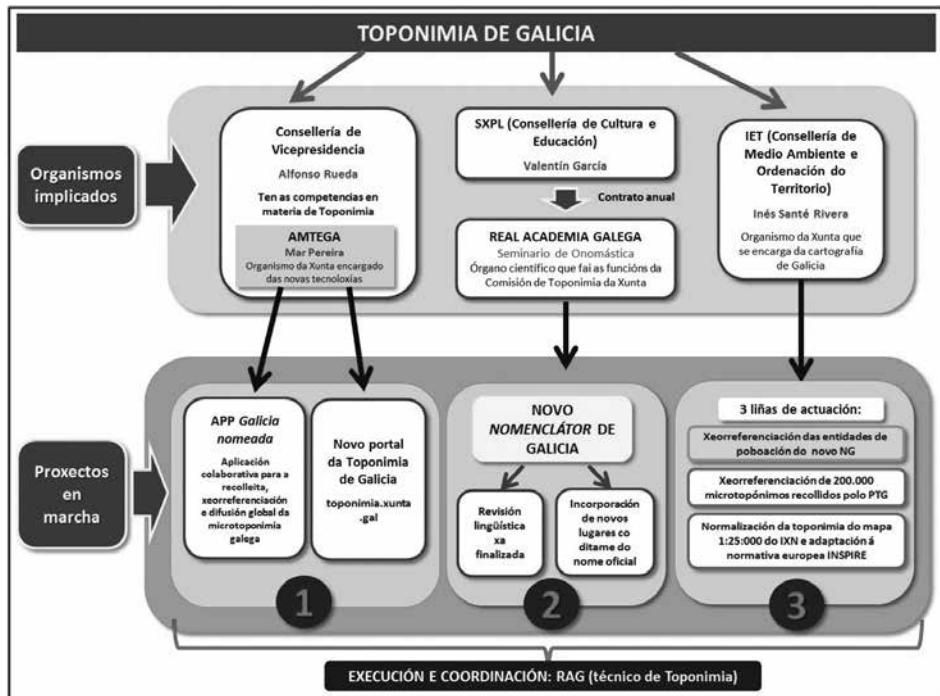


Figura 3. Esquema dos organismos implicados nos distintos proxectos arredor da Toponimia que se están levando a cabo actualmente na Comunidade Autónoma de Galicia. Fonte: elaboración propia.



o organismo encargado das novas tecnoloxías na Administración; a Secretaría Xeral de Política Lingüística (SXPL), dependente da Consellería de Cultura, Educación e Ordenación Universitaria; e o Instituto de Estudos do Territorio (IET), dependente da Consellería de Medio Ambiente e Ordenación do Territorio, que é o organismo que se encarga da cartografía de Galicia. O órgano científico que normaliza a toponimia e coordina os proxectos, desde o seu Seminario de Onomástica, é a RAG.

## 2.1. APLICACIÓN COLABORATIVA EN LIÑA PARA A RECOLLEITA DA MICROTAPONIMIA GALEGA

Nos últimos anos, os avances tecnolóxicos e metodolóxicos en sistemas de información xeográfica ofrécennos ferramentas que permiten situar nunha ortofoto calquera elemento do patrimonio cultural cun grao de exactitude sorprendente. De aí, o auxe que están tendo as cartografías colectivas, onde a sociedade participa na creación dun mapa cultural, fomentando así a interacción e o compromiso social. Isto é xustamente o que buscamos para acadar o noso obxectivo de salvar e divulgar a riqueza toponímica galega, que a xente se sinta partícipe e autora dunha obra cultural colectiva de tal envergadura.

Desde a paralización do PTG no ano 2011, o proceso de recollida de microtoponimia en Galicia quedou en mans de particulares, asociacións ou institucións, sensibilizados e preocupados por salvar do esquecemento a historia da súa aldea ou parroquia, mais sen contar con asesoramento técnico e lingüístico nin coas ferramentas informáticas necesarias para integrar, de forma homoxénea, esa información no banco de topónimos normalizados de toda Galicia.

Cada persoa ou colectivo usou distintas técnicas e programas informáticos para almacenar e localizar eses topónimos de forma local, por iso se impón a necesidade de crear unha ferramenta común para todos, cuns campos onde meter a información que contén con atributos estandarizados. Deste modo, os chamadeiros galegos almacenaranse nunha única base de datos que será revisada por especialistas e que servirá de referencia para os traballos das administracións públicas que implican actuacións sobre o territorio, para o mundo da investigación (lingüistas, historiadores, xeógrafos, arqueólogos, antropólogos, biólogos, enxeñeiros agrícolas e forestais etc), para o sector empresarial (rotulación, nomear empresas e establecementos comerciais etc) e para o interese e curiosidade da sociedade en xeral.

Os nomes de lugar, como instrumentos de localización que son, fan a comunicación máis fácil entre as persoas. Pero esa comunicación debe ser clara, non pode xerar ambigüidade ou confusión, de aí a necesidade de normalizar os topónimos respectando os estándares establecidos polo Grupo de Expertos das

Nacións Unidas en Nomes Xeográficos (UNGEGN), segundo a Directiva INSPIRE (2007/2/CE), que establece un modelo de datos común para a información espacial en toda a Comunidade Europea. Deste xeito, os nosos topónimos serán interoperables nas infraestruturas de datos espaciais a nivel mundial.

Sobre estes dous alicerces asenta a idea de crear esta app, xurdida no seo do Seminario de Onomástica da RAG, en colaboración coa AMTEGA. Esta, permitirá ao voluntariado cultural de Galicia –desde un PC, tablet ou smartphone conectado a internet– recoller a microtoponimia da súa aldea, parroquia ou concello, seguindo unha metodoloxía predefinida, introducila nunha base de datos e xeorreferenciala. Esta app chamarase **Galicia nomeada**. Con estas dúas palabras, pretendemos sintetizar a súa funcionalidade e a súa finalidade, pois servirá para que un día poidamos visualizar en internet toda Galicia cuberta por un denso manto toponímico, un manto de información cultural sen parangón.

A continuación exporemos as características xerais da app e as súas funcionalidades específicas. Convén aclarar que aquí faremos simplemente unha presentación do seu deseño. Neste momento aínda non dispoñemos de imaxes reais, pois acabamos de redactar as especificacións técnicas para que a AMTEGA a saque a licitación.

### Características xerais

Será unha ferramenta en entorno web coa que poderemos traballar *on line* e *off line*. Nos dispositivos móbiles poderase descargar como unha app máis do *Play Store*.

Quen desexe colaborar neste proxecto colectivo terá que cubrir un formulario cos seus datos de contacto ou os do colectivo que representa (centro escolar, asociación veciñal, asociación cultural, comunidade de montes, concello, empresa...), indicando os motivos que o levan a participar no proxecto e as aldeas ou parroquias nas que van traballar. Esta persoa de contacto será coa que se consulten as dúbidas que se lle presenten aos expertos que normalicen a toponimia das respectivas áreas de traballo.

Haberá varios perfís de usuario que cubrirán distintos tipos de fichas para cada topónimo. Desde o nivel 1, o máis básico, que cubrirían, por exemplo, os alumnos de primaria dun colexio ou unha persoa con estudos básicos; ata o nivel 5, no que poderíamos atopar licenciados en filoloxía, xeografía e historia, ou especialistas en toponimia acreditados. Estes últimos terán acceso a unha ficha de topónimo moi completa na que poderán introducir documentación histórica, etimoloxías...

Puntuarase o traballo de cada persoa e de cada colectivo para establecer graos de fiabilidade. No caso dos centros de ensino que participen, a Secretaría Xeral de

Política Lingüística pretende premiar o traballo daqueles máis produtivos, unha vez pasados os controis de calidade pertinentes.

**E como será o fluxo de información e os controis de calidade?** (ver figura 4).

O administrador da aplicación poderá visualizar, en tempo real, nun mapa de Galicia como o da figura 4, as zonas do territorio nas que os colaboradores están introducindo topónimos. Estes estarán representados por puntos de cor vermella, que indican o estado primario “sen revisar”. O primeiro filtro de corrección será aplicado por un especialista en toponimia para intervir soamente na forma lingüística. A partir dese momento, o punto vermello pasará a cor azul, que indicará que os topónimos están nunha fase de contraste –“pendente de contraste”– entre os participantes no foro local<sup>9</sup>. Este segundo filtro é o resultado dos comentarios feitos no foro polos habitantes da zona de recollida e polos propios colaboradores sobre as distintas realizacións fonéticas dun nome e sobre a súa localización espacial.

Finalmente, tras un período prudencial de consulta pública, unha vez que están validados lingüística e xeograficamente, os topónimos consolidados aparecerán cun punto en cor verde –“estado consolidado”–. Somos conscientes de que este sistema está pensado para unha situación ideal na que os colaboradores actúen con interese e responsabilidade. Non obstante, sabemos que nos podemos levar moitas sorpresas e que, en máis dunha ocasión, non será posible consolidar aquela información que non estea o suficientemente contrastada ou que sexa un simple disparate. Iremos perfeccionando o sistema a base de aprender das boas e malas experiencias que teñamos.

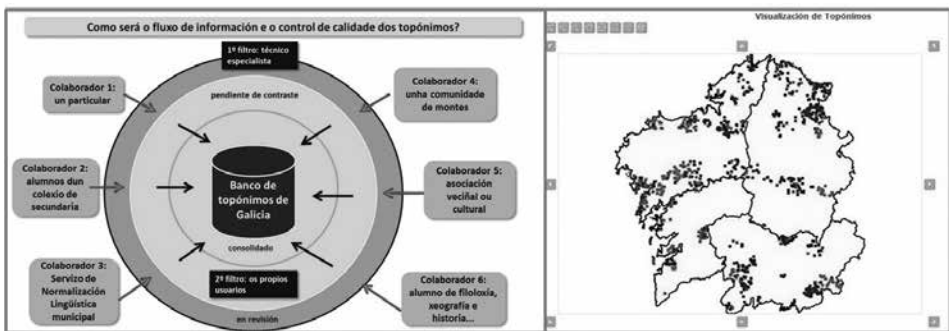


Figura 4. Esquerda: esquema teórico do sistema co cal realizaremos o control de calidade dos topónimos introducidos polos distintos perfís de colaborador. Dereita: mapa para o control do estado de revisión de cada topónimo introducido a través da app *Galicia nomeada*. Fonte: elaboración propia.

<sup>9</sup> Cada foro levará o nome da parroquia á que pertence a área de traballo, independentemente de se hai un ou varios colaboradores ou colectivos recollendo no termo territorial desa parroquia.

## Características específicas. Funcionamento da app

Quen desexa traballar cun dispositivo móbil, o sistema GPS deste localizará a súa posición e mostrará a imaxe aérea desa zona. Se imos introducir os topónimos desde o ordenador de casa, será posible visualizar a fotografía aérea do lugar deseado a través dunha busca territorial, seleccionando a provincia, o municipio, a parroquia e incluso a aldea, pois, como comentarei máis adiante, en breve estarán xeolocalizadas todas as entidades de poboación de Galicia.

Seguidamente, para xeorreferenciar un topónimo superficial introducirase un punto no medio da área que identifica, ou, de sabermos con seguridade as propiedades que abrangue esa denominación, poderase marcar a contorna dese espazo. Para os topónimos puntuais, isto é, os que identifican unha fonte, penedo, cruceiro, igrexa..., situarase o punto xusto enriba deles. Os lineais –ríos, regueiros, camiños, corredoiras...– situarémolos, aproximadamente, na metade do seu percorrido.

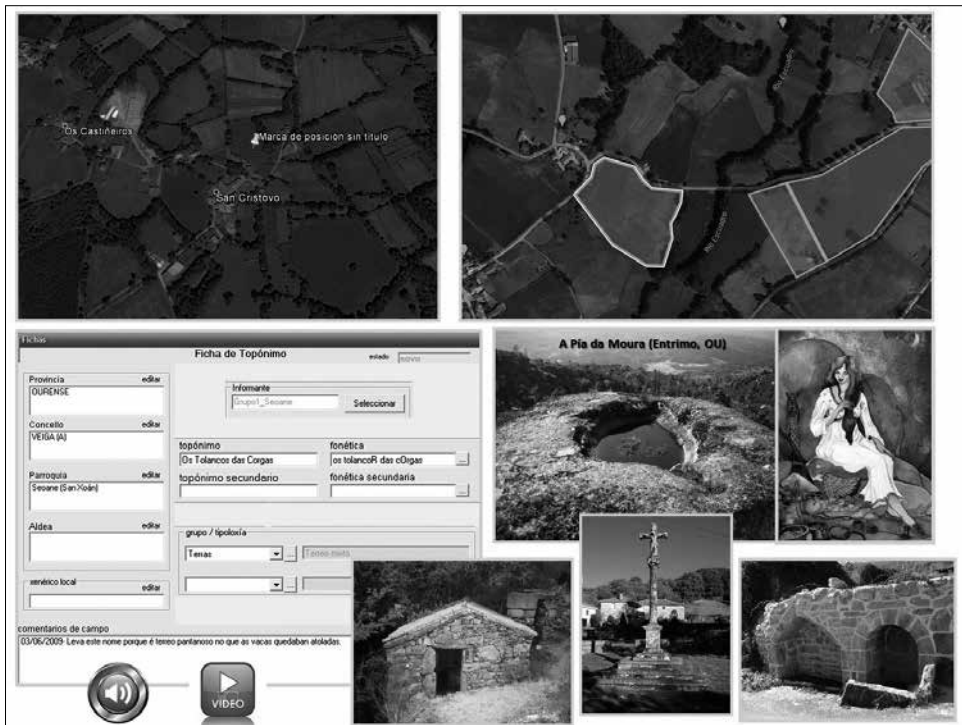


Figura 5. Cadro resumo coa información xeográfica, lingüística, etnográfica, audiovisual e fotográfica que será posible rexistrar a través da app colaborativa sobre un mesmo topónimo. Fonte: elaboración propia.

Ao poñer este punto, abrírase unha ficha de topónimo, cuxa complexidade dependerá do perfil de usuario asignado polo administrador, como xa sinalamos anteriormente. Na figura 5 pódese ver o modelo de ficha máis sinxelo no que aparecen: os datos xeográficos para situar un topónimo; o nome do informante; os fenómenos fonéticos (gheada, seseo, rotacismo, timbre das vogais de grao medio...); a tipoloxía xeográfica (labradío, prados, arboredo, rochedo, muíño, cantil...), que se presentará en listaxes despregables; e, por último, unha casíña de texto libre para incluír as lendas, etimoloxías populares, coplas, ditos, refráns... asociados a ese topónimo ou calquera información histórica que aclare a súa motivación.

Todo este folclore e literatura popular relacionada coa toponimia tamén forma parte do noso amplo patrimonio inmaterial. De igual modo que os microtopónimos, o imaxinario popular galego estase perdendo, polo que é necesario recuperalo e salvagardalo. Non hai unha parroquia en Galicia que non teña unha pena, un castro, unha fonte, algún tipo de resto arqueolóxico... cuxo nome non estea fundamentado nunha lenda dos nosos seres míticos por excelencia, os *mouros* e *mouras* (*A Pena da Moura*, *A Pía da Moura*, *A Igrexa dos Mouros*, *O Lagar dos Mouros*, *O Penedo dos Mouros*...). Todas estas lendas estanse convertendo en fósiles culturais. Xa non se transmiten de pais a fillos porque os mozos pensan que “son historias de vellos” e non lles prestan atención nin as valoran. Esta app ofrécenos a oportunidade de seguir manténdoas vivas, pero dunha forma distinta á tradicional.

Tamén haberá un apartado onde subir gravacións de audio ou de vídeo dos informantes pronunciando un topónimo –naqueles casos nos que o enquisador non saiba transcribir os seus trazos fonéticos distintivos–, contando unha lenda ou calquera outra información relevante para o estudo científico e a divulgación dese nome. Ademais da información en formato audiovisual, tamén será posible incluír na ficha dun topónimo fotografías dos elementos de patrimonio material que identifiquen, como muíños, batáns, cruceiros, ferrerías, fontes, petróglifos, igrexas, capelas... (ver figura 5).

Una vez introducidos os topónimos a través da app, revisados e validados, calquera internauta poderá consualos mediante a ferramenta *Buscador de topónimos*. Desde aí, será posible descargar os resultados das consultas en distintos formatos (kml, pdf, gpx, csv...) e xerar mapas toponímicos seleccionando a área desexada para poder imprimilos a distintas escalas, unha utilidade moi demandada polos cidadáns e por técnicos municipais.

Unha ferramenta informática destas características é o mellor recurso co que podemos contar se queremos recoller nun corto espazo de tempo a nosa microtoponimia e todo o patrimonio inmaterial vencellado a ela.

## 2.2. RENOVACIÓN DO PORTAL DA TOPONIMIA DE GALICIA

A actual web da Toponimia de Galicia ([toponimia.xunta.es](http://toponimia.xunta.es)), activa desde o ano 2010, quedou obsoleta en canto a tecnoloxía, accesibilidade e contidos. Estase traballando<sup>10</sup> agora nunha nova páxina que resulte máis atractiva para a sociedade e que cumpra co obxectivo de ser a fonte limpa de referencia da toponimia galega para os investigadores e para calquera traballo relacionado coa xestión, organización e posta en valor do noso territorio e da súa paisaxe.

A toponimia é unha disciplina que interesa a todos, pois quen non se preguntou en máis dunha ocasión que significaría o nome da aldea, vila, cidade onde naceu ou na que vive, quen llo poría, cando e porqué. Os topónimos teñen un compoñente afectivo moi importante para a sociedade galega. O amor pola nosa terra leva implícito un sentimento de apego ao nome do lugar do que procedemos, ao nome do río onde nos bañamos de pequenos, da praia onde pasamos as vacacións, ao nome das terras ou do mar que nos deron de comer a nós e aos nosos antepasados... E, se non, que llo pregunten a calquera persoa que tivo que emigrar e marchar lonxe do seu país.

É natural que sexa así. Como non imos querer eses topónimos que temos nos beizos ou na mente tantas veces ao día, que tantas lembranzas suscitan e tantas vivencias evocan; cos que bautizamos os negocios, bares, empresas, barcos, camións...; que forman parte da liñaxe familiar indicando o lugar de onde procede o primeiro portador do noso apelido... como non imos querelos. Esta transcendencia social que teñen os nomes de lugar é a que nos levou a crear dúas seccións no novo portal da toponimia galega ([toponimia.xunta.gal](http://toponimia.xunta.gal)), baixo os títulos de *Sabías que...?* e *Detrás do nome*.

Na primeira falamos das características que fan singular a nosa toponimia e dos topónimos máis curiosos, ben sexa porque a súa forma lingüística coincide cunha palabra do léxico común –malia que o seu significado nada teña que ver–, por exemplo *Vilapene*, *O Sexo*, *Bar*, *Pin*, *Melón*, *Pipas*, *Suar*, *Cariño*...; ben porque o nome responde a unha motivación curiosa, por exemplo *Cabeza de Vaca*, *Rabo de Galo*, *O Inferno*, *O Paraíso*, *A Matanza*, *O Allo*, *A Cebola*, *Egipto*...

Nesta sección relacionada coas curiosidades, está previsto crear dous subapartados máis. No primeiro, chamado *Toponimia e fraseoloxía*, poderase ver unha mostra de refráns, coplas e ditos populares creados sobre un topónimo o sobre o seu xentilicio. O segundo, co título de *Etimoloxías populares*, daremos a coñecer as simpáticas e enxeñosas explicacións que expresan os veciños e veciñas sobre a orixe e significado dalgúns topónimos, baseándose normalmente na asociación do

<sup>10</sup> Do deseño da nova web encárganse os técnicos da AMTEGA e dos contidos divulgativos, etimolóxicos, lexislativos, metodolóxicos... encargámonos desde o Seminario de Onomástica da RAG.

son co sentido ou na similitude do topónimo con palabras ou expresións do léxico común.

Na sección *Detrás do nome*, publicaremos en dous formatos –vídeo e texto– a etimoloxía e significado dos nomes das provincias, municipios, cidades, vilas e aldeas de Galicia, dunha forma sinxela e comprensible para todos os públicos. Cada semana aparecerá un novo topónimo comentado, comezando polos de máis relevancia: *Galicia, A Coruña, Lugo, Ourense, Pontevedra, Santiago de Compostela, Río Miño, Río Ulla...*

Esta previsto gravar en vídeo os membros do Seminario de Onomástica da RAG argumentando o significado dun topónimo, contando unha lenda etiolóxica que explica a motivación dalgúns nomes mitolóxicos ou respondendo a cuestións de normalización das formas oficiais polas que nos pregunten os cidadáns. Somos conscientes de que este tipo de contidos, acompañados de imaxes e explicados de viva voz por expertos na materia, sempre resultan moito máis didácticos e atractivos para o seu uso nas aulas, así como máis amenos e comprensibles para a sociedade en xeral.

Actualizamos os contidos de todas as seccións existentes no primeiro portal publicado no ano 2010; refináronse as buscas da ferramenta *Buscador de topónimos*. Engadíronse as últimas leis –a estatal e a autonómica– sobre o patrimonio cultural inmaterial. Artellouse unha nova base de datos co estado de execución dos traballos de recollida en cada concello galego e coa fase na que se atopan: se se finalizou o traballo de campo, se se revisaron lingüisticamente eses nomes, se están xeorreferenciados, se houbo unha exposición pública dos mapas toponímicos nas instalacións do concello... Toda esta información poderémola encontrar na sección *Estado por concellos* (ver figura 6).

Outra das novidades desta web é a sección *Colabora*, onde se albergará a nova app *Galicia nomeada* e o seu manual de instrucións.

Contamos con que esta páxina (toponimia.xunta.gal) se faga pública a finais deste ano 2017 ou comezos do 2018. A nova app para a recollida de microtoponimia será máis serodia, esperamos que sexa unha realidade a mediados do ano 2018 e que estea funcionando a pleno rendemento para o outono.

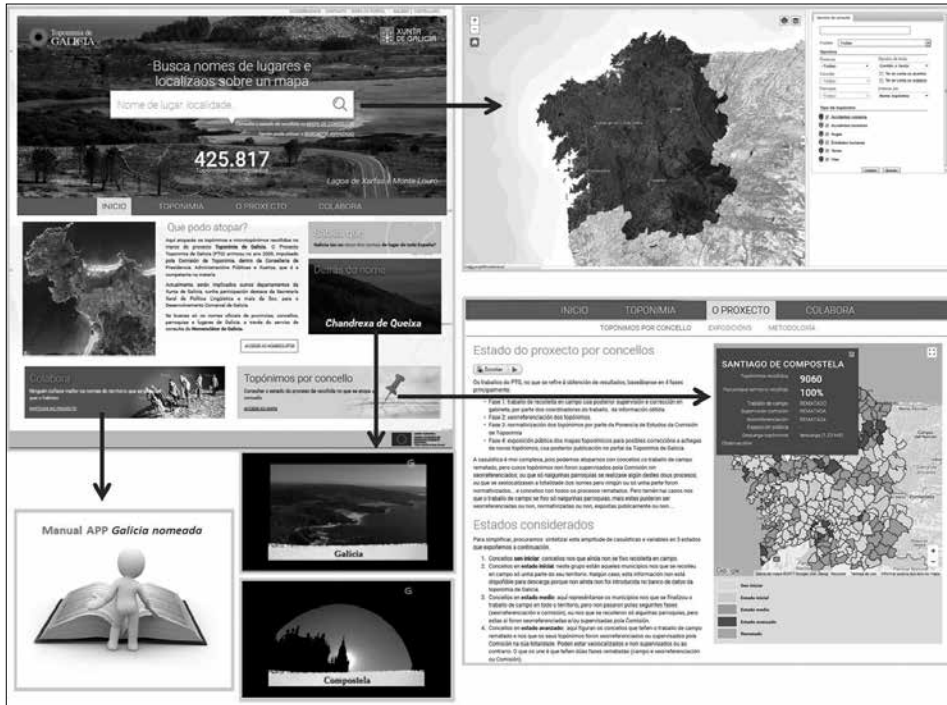


Figura 6. Imaxes da páxina de inicio e dalgunhas seccións do novo portal da Toponimia de Galicia (toponimia.xunta.gal).

### 2.3. REVISIÓN, CORRECCIÓN E ACTUALIZACIÓN DO NOMENCLÁTOR OFICIAL DE ENTIDADES DE POBOACIÓN DE GALICIA (NG 2003)

No ano 2012, a Xunta de Galicia –a través da Secretaría Xeral de Política Lingüística– encargoulle á RAG o proxecto de revisión, corrección e actualización do primeiro *Nomenclátor* oficial de Galicia, publicado en 2003 en formato papel e en dixital<sup>11</sup>.

Para executar este proxecto déronse os seguintes pasos:

1. Cruzouse a base de datos do NG 2003 coa base de entidades de poboación que aparecen no *NomenINE*.

Como punto de partida, era fundamental crear unha base de datos na que figurasen os nomes das entidades de poboación de Galicia que se recollen nas listaxes do *NomenINE*, o *NomenIGE* e o NG 2003. Ningún destes documentos contén o mesmo número de lugares nin de parroquias. Ademais, existen distintas denominacións para un mesmo lugar –discrepancias debidas a castellanismos, ausencia

11 Pódese consultar neste enlace: <http://www.xunta.gal/toponimia-e-nomenclator>



de acentos gráficos, falta de artigos...–. Un dos nosos obxectivos era poñer de manifesto, con este contraste, as discordancias lingüísticas e xeográfico-administrativas existentes entre o documento do organismo estatal e o do autonómico, coa finalidade de crear unha única base de datos toponímica oficial para ambas as administracións, evitando a multiplicidade de fontes con datos claramente contradictorios. O resultado foi unha base con 42.209 rexistros, posto que, aos 41.409 do NG 2003, sumámoslle uns 800 do *NomenINE* que non figuraban no documento galego.

2. Contrastouse esta base resultante de entidades de poboación con outras fontes toponímicas.

Estas fontes de información foron basicamente: as bases de microtoponimia resultado do traballo de campo do PTG; as bases cartográficas a escala 1.500 e 1:25.000 de Galicia; os nomenclátors oficiais do INE do século XX –desde o de 1910 ata a actualidade–; as webs municipais; os PXOM; as monografías, teses doutorais e estudos toponímicos dalgunha parroquia ou municipio do noso territorio...

Neste gráfico podemos ver o volume de información que achegaron cadanseu documento á hora de detectar algún tipo de problema na toponimia do NG 2003, problemas que veremos en breve.

3. Introducíronse na base de datos as reclamacións populares e institucionais recibidas nos últimos 10 anos.

Un 80% destas reclamacións foron arquivadas e introducidas no sistema para o seu estudo. Cómpre destacar que, en moitas ocasións, aquelas nas que se pedía a restitución dunha forma gráfica distinta á oficial (por exemplo *Cubela* fronte a *Covela*), viñan acompañadas de documentación histórica e razoadamente fundamentadas. O outro 20% non se tiveron en conta porque reclamaban formas castellanizadas, grafías anti-etimolóxicas ou formas filoloxicamente inxustificables.

4. Clasificáronse e codificáronse os problemas detectados no contraste con todas as fontes de información.

Estes problemas pódense catalogar en dous grandes grupos coas súas correspondentes tipoloxías e subtipoloxías. Por un lado, temos os problemas lingüísticos, que afectan a cuestións gráficas, fonéticas, morfolóxicas, léxicas... e, por outro,

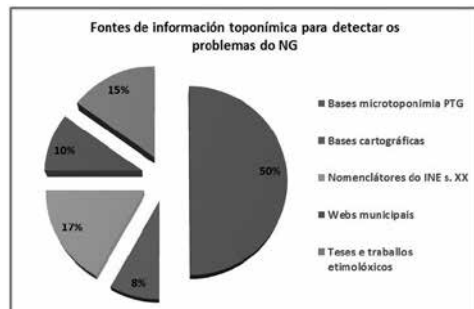


Figura 7. Gráfico coas fontes das que se sacou a información toponímica para detectar os problemas do NG 2003.

os problemas xeográfico-administrativos, que afectan a cuestións como a ausencia de entidades de poboación non rexistradas no NG 2003, á pertenza dunha aldea á parroquia ou municipio trabucado, á categoría poboacional, ás discrepancias co *NomenINE*...

Convén aclarar que un mesmo topónimo pode ter varios tipos de problemas, varios problemas lingüísticos, varios problemas xeográfico-administrativos e de ambas as clases ao mesmo tempo. A isto se debe que o número de topónimos revisados e estudados sexa menor ca o de problemas, como veremos a continuación.

Comezaremos falando dos problemas lingüísticos, dos que se detectaron uns 4.045 casos de distinta índole. Como se pode apreciar nos gráficos da figura 8, a maioría deles son morfosintácticos (2.192), e dentro destes, un 63% corresponde á falta de artigo no topónimo oficial. O artigo forma parte do topónimo, de maneira que se comprobou minuciosamente, nestes casos, o seu uso con consultas orais e documentais. Tanto nos nomeclátors oficiais do s. XX coma no Catastro, existiu o mal costume ou a propensión a eliminar os artigos dos nosos topónimos, cando a xente sempre os usou. Este tipo de erros arrastráronse ata o NG 2003 naqueles concellos nos que non se fixo unha comprobación en campo

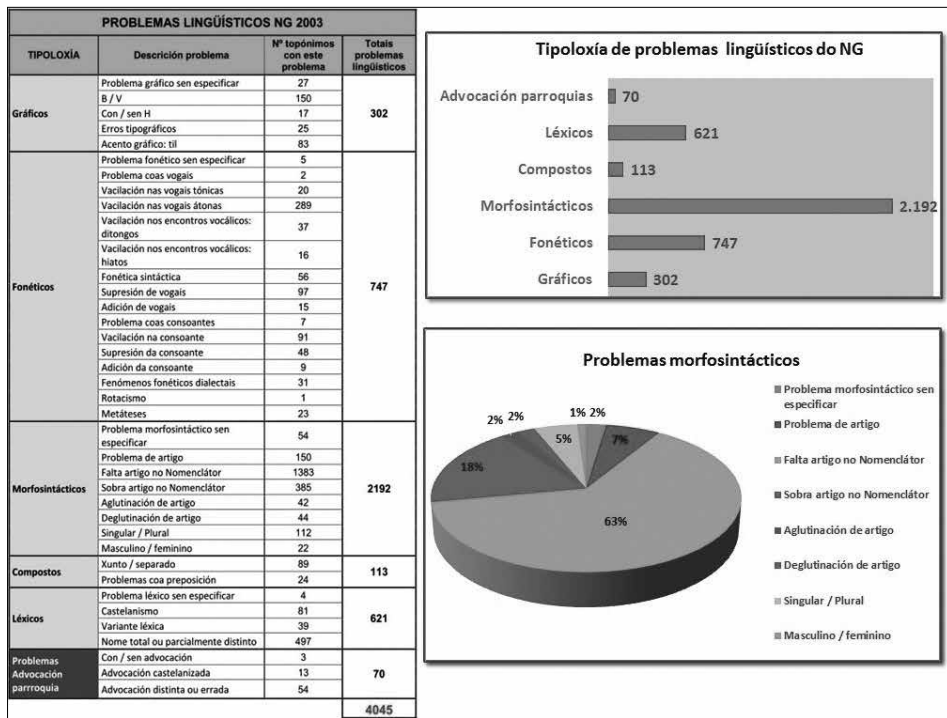


Figura 8. Esquerda: táboa coa tipoloxía de problemas lingüísticos. Dereita: gráficos de frecuencias das distintas subtipoloxías. Fonte: elaboración propia.

de como pronunciaban os habitantes os nomes dos lugares nos que vivían. Este uso conséntase dun xeito moi sinxelo, isto é, escoitando como os veciños pronuncian o topónimo nun contexto precedido das preposicións *en, de, por...*: “vivo en Outeiro” ou “vivo no Outeiro”, “vivo en Devesa” ou “vivo na Devesa”. O feito de que os veciños leven visto durante tantos anos o nome da súa aldea ou parroquia escrito sen artigo nos letreiros das estradas, nos papeis do concello, nas cartas... levounos a pensar, en ocasións, que esa é forma correcta e non a que usan na fala espontánea, é dicir, a que leva artigo. Afortunadamente, nesta revisión estamos facendo especial fincapé en restituír esta parte esencial dos nosos topónimos.

No que compete aos problemas xeográfico-administrativos, detectáronse 11.535, duns 25 tipos distintos, como podemos ver na figura 9. A primeira vista, parece unha cifra demasiado elevada, pero en realidade non é así, xa que un 78% deles corresponde ás discordancias co *NomenINE*. En concreto, a lugares que están no NG 2003 e que non figuran no INE, –só estes acadan un total de 7.855–; a lugares que aparecen como unha única entidade no *NomenINE*, mentres no NG 2003 figuran como dúas (...de Arriba /...de Abaixo, ...Pequeno/...Grande, ...de Acá/...de Alá etc.); a que no nomenclátor estatal aparecen dúas ou tres entidades baixo unha mesma denominación unidas por un guión, cando no nomenclátor

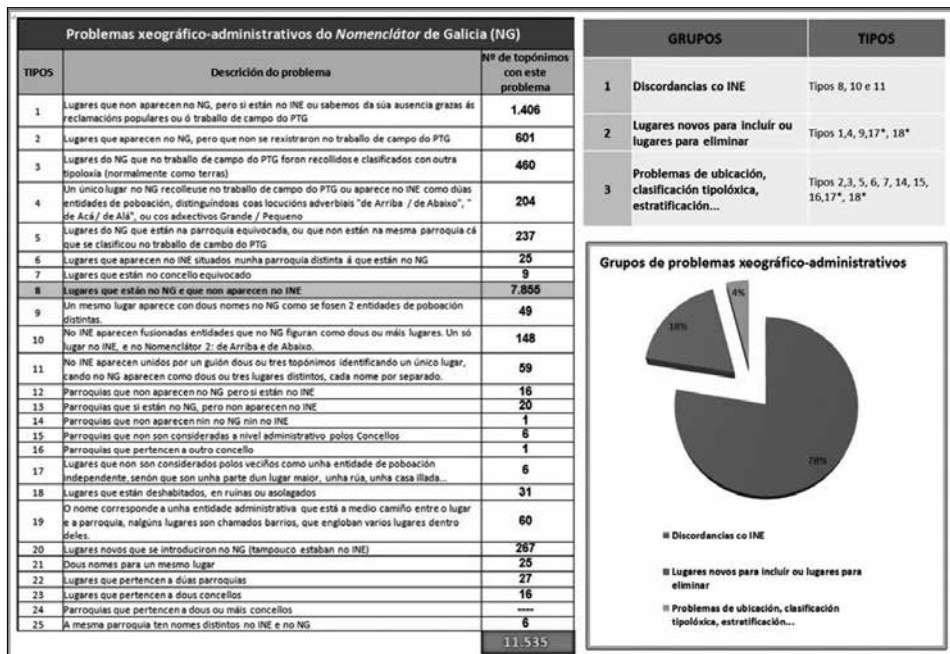


Figura 9. Esquerda: táboa coa tipoloxía de problemas xeográfico-administrativos. Dereita: figuran na táboa e no gráfico os 3 grandes conxuntos nos que podemos reagrupar as anteriores tipoloxías. Fonte: elaboración propia.

galego son entidades individualizadas (ex.: *Outeiro-Anaigo-Lama* en *NomenINE*, por *O Outeiro*, *Anaigo* e *A Lama* en NG 2003, parroquia de Palmés, Ourense) etc.

Os outros dous conxuntos que agrupan distintas subtipoloxías de problemas xeográfico-administrativos son aqueles que, dunha parte, fan referencia ás entidades propostas para incluír no novo NG ou para eliminar –representan un 18%–; da outra, están os problemas referidos a lugares que non figuran na parroquia que lles corresponde, lugares que non son considerados entidade de poboación polos veciños, lugares deshabitados... –supoñen un 4% do total–. O método de revisión e os resultados obtidos ata o momento actual exporanse deseguido.

5. Estudouse e analizouse cada problema, por parte dos membros do Seminario de Onomástica, a través dunha aplicación informática<sup>12</sup> de traballo en liña creada *ex profeso* para esta finalidade desde a AMTEGA.

Os nove membros do Seminario de Onomástica da RAG, os académicos Ramón Lorenzo, Xesús Ferro, Antón Santamarina, Gonzalo Navaza, Antón Palacio, Luz Méndez, Anabel Boullón, Xosé María Lema, mais o que redacta este artigo, Vicente Feijoo, traballamos cada un desde o seu despacho neste proxecto grazas a este sistema informático que nos permite introducir información e documentos na ficha de revisión de cada topónimo, que todos a poidamos ver, comentar, rebater argumentos e emitir ditames virtuais cando existe unanimidade ou consenso nas propostas. Vexamos como é o procedemento e o tipo de datos que contén a ficha de revisión dun topónimo.

Activamos nesta aplicación un número determinado de topónimos para revisar cada quince días. Como se pode observar na figura 11, na ficha de revisión de cada topónimo consta a forma coa que este aparece no NG 2003, no INE, no IGE e no PTG (sempre e cando fose recollido en campo); as datas de revisión; se se activou por reclamación popular ou se se descubriu o problema no contraste coas distintas fontes; e, loxicamente, o tipo de problema ou problemas que presenta, xunto coa explicación en detalle de quen fai a reclamación, en que consiste concretamente a discrepancia co topónimo oficial e as actuacións que seguiremos para investigalo.

A continuación aparece a información das chamadas telefónicas que se fan a veciños e veciñas da propia aldea en cuestión ou de aldeas próximas para comprobar como pronuncian o topónimo e se usan ou non o artigo. Faise unha media de cinco consultas telefónicas para cada nome en revisión.

Vista esta información, os membros desta comisión toponímica introducen as atestacións escritas dese topónimo encontradas na documentación histórica, principalmente, a que se pode consultar na rede en formato dixital: *Arquivo da*

12 Enlace: <https://revisiennomenclator.xunta.es/Publico/Login.aspx>

*Catedral de Santiago*<sup>13</sup> (ACS), *Arquivo Histórico da Universidade de Santiago*<sup>14</sup> (AHUS), *Arquivo do Reino de Galicia*<sup>15</sup> (ARG), *Corpus Documentale Latinum Gallaecia*<sup>16</sup> (CODOLGA), *Tesouro Medieval Informatizado da Lingua Galega*<sup>17</sup> (TMILG), *Inventario Toponímico da Galicia Medieval*<sup>18</sup> (ITGM), *Catastro do Marqués de Ensenada*<sup>19</sup> (CME), *Corpus Informatizado do Português Medieval*<sup>20</sup> (CIPM)... pero tamén documentación histórica en papel: *Diccionario geográfico-estadístico...* de Pascual Madoz, *Diccionario geográfico-estadístico...* de Sebastián Miñano y Bedoya...; e outros documentos como escrituras notariais, libros de apeo, catastro, libros parroquiais etc. Ademais da cita textual do documento, pódense anexar imaxes en formato jpg –como a captura do CME que podemos visualizar na figura 11– ou arquivos en formato pdf.

Seguidamente temos un espazo reservado para que os académicos fagan as súas propostas de ditame e os comentarios filolóxicos que xustifiquen a súa elección, unha vez analizada toda a información oral e documental existente sobre ese topónimo.

Na parte final da ficha está o apartado onde se resolve o veredicto. Se todas as propostas de ditame son coincidentes, aplícase o chamado **ditame virtual**; se hai desacordo, pero seis das propostas coinciden, tamén se emite un ditame virtual coa forma maioritaria; pero, se as opinións están moi divididas, entón imponse a necesidade de tratar ese topónimo nunha reunión presencial. Esta xuntanza programámola cada quince ou vinte días, co propósito de chegar a unha resolución de consenso para estes casos e, finalmente, poñer un **ditame presencial**.

Unha das maiores vantaxes deste método de análise reside en que axiliza os procesos de revisión, diminuindo o número de reunións presenciais e, polo tanto,



Figura 10. Pantalla inicial da aplicación coa que facemos o traballo de revisión e actualización do NG 2003.

13 Enlace ACS: <http://csa.archivo3000.es/jopac/controladorconopac>

14 Enlace AHUS: <http://www.usc.es/es/servizos/arquivo/>

15 Enlace ARG: <http://arquivosdegalicia.xunta.gal/portal/arquivo-do-reino-de-galicia/>

16 Enlace CODOLGA: <http://corpus.cirp.es/codolga/>

17 Enlace TMILG: <https://ilg.usc.es/tmilg/>

18 Enlace ITGM: <http://ilg.usc.es/itgm/>

19 Enlace CME: <http://pares.mcu.es/>

20 Enlace CIPM: <http://cipm.fesh.unl.pt/>

### Nomenclátor de Galicia

REAL ACADEMIA GALEGA

LOCALIDADES CANCELLOS INFORMES XESTIÓN DATOS USUARIOS VER O NOME DA LOCALIDADE

LISTA DE NOMENCLATURAS E REVISIÓN DO TOPÓNIMO

**Revisión do topónimo: Covelo, O**

[SARVA TOPÓNIMO] [REVISIÓN] [SARVA]

**Datos xerais do topónimo**

Nomenclátor	INE	INE	PTG
Covelo, O	COVELO(O)	O Covelo	-

Provincia:  Concello:

Parroquia:  Lugar:

Data inicio revisión:  Data fin revisión:

Botóns de revisión:  Reclamación popular  Erro detectado no contrato de fontes

**Problemas**

Tipo problema	Problema	MODIF.	ELIM.
Fontéticas	Validación nas vogais átonas	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Gráficas	B/V	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

Notas predefiniidas: -- Selección --

**Detalle do problema:**  
 Carta enviada por Don José Casal París (20/10/2014), veciño desta local. na que solicita, primeiro ao concello e logo á Comisión de Toponimia de Galicia, que se realice a nome topónimo de dita local que sempre foi O Covelo. Achaque unha avaliación como Covelo nun documento de 1664 do ARAU Familia Alas, Xarxación de Palafios. Tamén achega un mapa sobre a local de Covelo de Teodoro Alvarado.

**Consultas telefónicas**

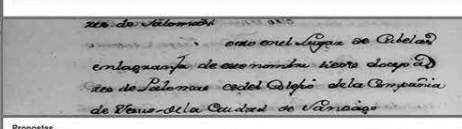
Preguntar en campo

Data inicio revisión:  Data fin revisión:

Usuario	Data actualización	Resposta consulta	Chamadas	Facilitado	MODIF.
Juan José Vives Chamado		Os seus informes específicos da parroquia de Sábado de que o nome do lugar é "O Covelo" así mesmo respaldan cando lles fago a pregunta de máis arriba, os seus escritos son: "fórmula antiga 'de Covelo'"	2	Alta	<input type="checkbox"/>
Vicente Feijoo Ares		Falei con dous veciños desta parroquia, 2 de Corcoba e 1 de Sábado. Todos deron que sempre se alían: "de O Covelo".	5	Alta	<input type="checkbox"/>

### Documentación

Documentación Conxectivo	Ficheiro Adjunto	Usuario
AHAUS José Casal manda un documento de 1664 no que aparece escrito Covelo.	<input type="button" value="Ver"/>	Vicente Feijoo Ares
OUTR_FON Carta dende á alcaldesa e á Comisión de Toponimia da Xunta para que se realice a forma O Covelo.	<input type="button" value="Ver"/>	Vicente Feijoo Ares
OUTR_FON José Casal manda un artigo publicado por Manuel Gago no seu blog sobre o significado de local de Covelo de Teodoro <a href="http://www.manuelgago.org/blog/2013/02/29/replicas-de-homenajes-a-moda-de-covelo-e-a-su-decision-de-engarmentar/">http://www.manuelgago.org/blog/2013/02/29/replicas-de-homenajes-a-moda-de-covelo-e-a-su-decision-de-engarmentar/</a>	<input type="button" value="Ver"/>	Vicente Feijoo Ares
MAI02 "SARVA (SAN SALVADOR) [ 1.ª pt. de Albariño, Barreira, Buño, Casal, COBEDO, Compañía, Crestar, Mía, Santa Margarita, Saavedra, Saavedra y Saavedra ]"	<input type="button" value="Ver"/>	Luc Méndez
ENSENDA "Na primeira parroquia do Interparroquia rural desta parroquia (e outras), chámanse os lugares da parroquia pero eles non veñen."	<input type="button" value="Ver"/>	Luc Méndez
NOVI "N10 30 40 50 60 70 Covelo (O último cunha conexión de Elaso engadido e antigo)"	<input type="button" value="Ver"/>	roñá Santamartina Fernández
MARK Mapa OSM/C O Covelo	<input type="button" value="Ver"/>	Vicente Feijoo Ares
MAI02 No blabio, como entrada independente, véñen COBEDO (lugar de la parroquia de San Salvador de Sábado) e de Morvaña.	<input type="button" value="Ver"/>	José María Lema Suárez



... de Morvaña ...  
 ... de Teodoro Alvarado ...  
 ... de Teodoro Alvarado ...  
 ... de Teodoro Alvarado ...

**Propostas**

Proposta	Conxectivo	Data de	Usuario	Estado por	MODIF.	ELIM.
O Covelo		09/05/2015	Rafael Lirio Vigorel	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
O Covelo	Si hai tradición escrita consistente, e ademais unha reclamación veciña, eu crevo que habería que aceptala independentemente da razón etimolóxica, que moitas veces é indeterminable (non son certos casos). Crevo tamén que habería que coñecer o elemento topográfico, e que en casos de cambios de certo estado habería que falar con veciños e especialistas en causas.	14/11/2014	Ana Isabel Boullón Agrelo	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
O Covelo		15/12/2014	roñá Santamartina Fernández	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
O Covelo	Toda unha o vin do así, con artigo e con vogalínica protónica. É un lugar alveado, seco e cotoño.	08/07/2015	Xosé Ferra Ruzbal	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
O Covelo	Xa estaba en blabio e en todos nomenclátors anteriores.	25/11/2014	ARNAI FERRAS SÁNCHEZ	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
O Covelo		25/11/2014	Luc Méndez	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
O Covelo		28/11/2014	Gonzalo Navas Blanco	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
O Covelo?	No blabio hai contradicións: Covelo (ELAZ) Covelo (de Palafios) Covelo (a loma)	08/07/2015	Xosé María Lema Suárez	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

Figura 11. Exemplo de ficha de revisión dun topónimo do NG 2003, presente na aplicación empregada para corrixir e actualizar este documento oficial. Fonte: <https://revisiionnomenclator.xunta.es/Publico/Login.aspx>

optimizando o tempo e os recursos. Pero aínda máis importante resulta o feito de que se poda gardar toda a información e documentación que xustifica os ditames, algo que non se fixera ata agora. Desta forma, algún día, cando o novo *Nomenclátor* de Galicia estea aprobado polo Consello da Xunta de Galicia, calquera cidadán ou calquera investigador poderá saber de primeira man as razóns técnicas polas que se revisou un topónimo e os motivos que levaron aos expertos a propoñer unha determinada forma oficial, enriquecida cunha xustificación pormenorizada dos casos máis complexos.

## Resultados obtidos ata a actualidade

A pesares de que aínda nos ten chegado algunha reclamación lingüística de vez en cando, ou que algún académico detecta nas súas investigacións particulares que un topónimo oficial presenta formas distintas nos documentos históricos que adoita consultar –cuxa diverxencia é o suficientemente relevante como para provocar a súa revisión–, podemos dicir que os problemas lingüísticos detectados ata o momento no NG 2003 xa foron solucionados.

Estudáronse un total de 3.562 topónimos que presentaban algún tipo de problema lingüístico. Activáronse 771 por mor dalgunha reclamación popular; mentres que en 2.791 detectouse o problema a través do contraste de distintas fontes con información toponímica. Quedaron 1.406 coa mesma forma oficial que tiñan no NG 2003; mentres que 2.156 xa contan cun novo ditame. No que respecta á modalidade de ditame, 1.525 sancionáronse virtualmente e 2.037 foron aprobados nunha reunión presencial.

No que atinxe aos problemas xeográfico-administrativos, estamos agora en pleno proceso de estudo das entidades de poboación propostas para incorporar ao novo NG, que suman arredor dunhas 5.000. Pero, de onde saen esas novas entidades?

Dunha beira, temos entidades tradicionais que, por motivos que descoñecemos, non foron integradas na elaboración do NG 2003, malia que moitas delas xa aparecían nos nomenclátors oficiais de mediados do século XX, sobre todo no N1940 e no N1950. Doutra beira, temos entidades novas que foron nacendo co crecemento urbanístico, principalmente en zonas próximas á costa galega, tanto no litoral atlántico coma no cantábrico. Algunhas delas xa foron dadas de alta no INE por parte dos concellos, pero son as menos. No caso das novas urbanizacións, a inclinación das corporacións municipais é a de poñer nomes exóticos ou oníricos (ex.: *Urbanización Bela Vista*, *Esperante*, *Lugo*), ás veces o da propia empresa construtora (ex.: *Urbanización FADESA* ou *Urbanización Costa Miño Golf*), ou outros relacionados co nome ou advocación da parroquia, no mellor dos casos. Isto é algo que resulta incompreensible cando existe un abano de tres ou catro microtopónimos, cando menos, nos terreos construídos, todos eles con centos de anos de antigüidade.

Ata o momento actual estudamos a categoría poboacional<sup>21</sup> dunhas 2.300 entidades propostas nas provincias da Coruña e Lugo, mais, finalmente, só incorporamos 1.090 á base de datos do novo NG. As outras descartáronse debido a que todas as probas apuntaban a que eran partes dunha aldea que xa figura no NG 2003. Non cumprían un criterio imprescindible para incluílas, isto é, ser unha aldea diferenciada con entidade propia. Porén, en ocasións non resulta nada doado aplicar este criterio, pois nin os veciños nin o persoal do concello o teñen claro.

21 Cando falamos de determinar a “categoría poboacional” referímonos a discernir se o topónimo identifica unha aldea diferenciada e individualizada con respecto ás do seu arredor, se é unha parte dunha aldea maior ou se é un conxunto de pequenos lugares ou aldeas. Descubrimos que existe unha categoría intermedia, nalgunhas zonas de Galicia, respecto da división administrativa tradicional entre parroquia e aldea, cuxa nomenclatura varía tamén duns lugares a outros (por exemplo, no concello de Vigo, un conxunto de lugares forma un *barrio*; mentres que nalgúns concellos de Lugo, como en Guitiriz, denominan esta realidade como *insua*).

O método para establecer a conveniencia ou non de incorporar un destes lugares sería, en liñas xerais, o seguinte:

- Contáctase telefonicamente cos técnicos do Concello que se encargan do padrón municipal, os que traballan no departamento de urbanismo e os que posúen un bo coñecemento da situación das aldeas, dos lindes parroquiais e municipais... Tamén contactamos con veciños e veciñas de distintas aldeas próximas da que temos constancia que falta no nomenclátor oficial. A pregunta é moi sinxela para uns e para outros, se a consideran ou non unha entidade diferenciada ao mesmo nivel que calquera outra da mesma parroquia que xa figura no NG 2003 con igual ou, incluso, menor número de casas. A resposta máis común vai na liña de que os veciños si a consideran unha aldea individualizada. Pola contra, os técnicos municipais, malia que recoñecen a súa existencia e o feito de que para os cidadáns sexa unha entidade máis da parroquia, agrégana –a efectos administrativos– a outra entidade próxima na que normalmente vive máis xente, aínda que non sempre é así.



Figura 12. Exemplos de entidades de poboación novas que se incorporaron ao novo NG. No caso da fotografía mais o mapa de arriba, están contempladas no PXOM as entidades de *Cancelo* e *Bocadroña* (normativizado finalmente como *Boca de Oroña*). No caso das dúas entidades de abaixo, *A Cabana Vella de Arriba* e *A Cabana Vella de Abaixo*, teñen os indicadores postos polo concello con eses topónimos, están distanciadas unha da outra, e a xente considéraas dúas aldeas distintas. Motivos, todos eles, suficientes para introducilas no NG. Fonte: elaboración propia.



- Intentamos localizar a aldea obxecto de investigación na cartografía (mapa 1:25.000 do IXN, mapa 1:500 da Xunta de Galicia; mapas de Catastro; mapas do PXOM; mapas turísticos elaborados polos propios concellos...) e nas fotografías aéreas do Google Earth, para ver a distancia respecto ás aldeas cercanas, o número de casas que ten, se está en ruínas... As novas entidades que se rexistraron grazas ao traballo de campo do PTG, por estar moitas delas xeorreferenciadas, podemos localizalas facilmente na fotografía aérea a través do *Buscador de topónimos*. En moitos dos mapas citados xa aparecen estes topónimos coa categoría de lugar habitado. Por exemplo, se figura como entidade de poboación no PXOM, este é un dos argumentos de maior peso para integrala no novo NG (ver figura 12).
- Tamén extraemos capturas de imaxe do *Street View* de Google, sobre todo, para comprobar se o topónimo da nova entidade xa figura nos letreiros das estradas. Se é así, isto é outro claro argumento a favor da súa introdución no NG, porque significa que o Concello xa a considera unha aldea ao mesmo nivel ca as outras (ver figura 12). Resulta curioso comprobar como isto sucede con moitas das entidades novas que investigamos, malia que os encargados do padrón municipal non as deron de alta no INE.
- Por último, cando estamos ante un lugar tradicional, con moitos anos de existencia, que non fora incluído no NG 2003, buscamos documentación histórica sobre el. No *Catastro do Marqués de Ensenada* cítanse moitos deles precedidos do xenérico “lugar”, palabra que nunha gran parte do territorio galego é sinónimo de ‘pequena aldea’.

Tendo en conta todas estas probas ou unha boa parte delas, pois non sempre é posible reunilas todas, os membros do Seminario de Onomástica deciden, finalmente, se incorporamos ou non a entidade proposta ao novo NG. Nese momento, procédese ao estudo da forma lingüística coa que se vai oficializar o seu nome. Todo isto realízase a través da mesma aplicación que acabamos de presentar e co mesmo proceder que no caso dos problemas lingüísticos. Agora ben, é necesario comentar que parte deste traballo previo á incorporación dunha nova entidade –como se imaxinarán vostedes polo dito anteriormente–, resulta improdutivo, posto que algúns dos lugares propostos non reúnen os requisitos necesarios para considerármolos unha entidade diferenciada, de maneira que non se chegan a incluír no NG. Da mesma maneira que introducimos novas entidades, tamén eliminamos algunhas outras, pero non porque estean deshabitadas ou en ruínas, senón porque se demostrou no traballo de campo e nas distintas consultas realizadas que identifican terras, en vez dun lugar habitado. Posiblemente se incluíran no seu día no NG 2003 porque constaban nas listaxes dos nomenclátors do século XX ou porque, cando se fixeron nos anos 80-90 os traballos de campo para

elaborar esta obra toponímica, habería algunha casa habitada que hoxe en día non existe. Respecto das aldeas deshabitadas e abandonadas, a norma é non quitalas do NG, baseándonos no fundamento de preservar estes nomes tradicionais fronte á ameaza de futuros nomes inventados, alleos á nosa cultura, que se lles poidan ocorrer a un particular ou a unha empresa que compre estas aldeas –como xa está sucedendo– para destinalas a turismo rural. Na nova base de datos do NG estanse marcando estas entidades de poboación deshabitadas para saber exactamente cantas hai no noso país e cales son, pois, a día de hoxe os datos oficiais ao respecto son os do INE, que non contemplan a totalidade dos casos.

Para os topónimos que non están situados na parroquia ou municipio correcto, séguese o mesmo procedemento de consulta telefónica, cartográfica e documental que para os demais problemas xeográfico-administrativos. Isto levounos a descubrir que existen moitas aldeas que teñen parte das súas casas repartidas entre dúas parroquias dun mesmo concello ou de concellos distintos. Nestes casos mantense o mesmo topónimo nos dous termos, aínda que en realidade sexa unha única entidade de poboación, que levará unhas coordenadas únicas. Tamén estamos marcando estas entidades distribuídas entre dúas demarcacións para saber cantas son e en que concellos e parroquias están, pois ata agora non se tiveran en conta estas duplicidades para o recuento definitivo de topónimos do NG.

#### 2.4. XEORREFERENCIACIÓN DAS ENTIDADES DE POBOACIÓN DO NOMENCLÁTOR DE GALICIA.

Este traballo lévase desde o IET –organismo cartográfico da Xunta de Galicia–, coa nosa colaboración. Desenvolveuse en dúas fases entre os anos 2016 e 2017.

##### **Fase 1 (2016): xeolocalización en gabinete**

Unha empresa, contratada polo IET, xeolocalizou en gabinete todos os lugares que lle foi posible partindo da cartografía en papel e en dixital existente na nosa comunidade.

Para isto, superpuxéronse nun mesmo visor as capas correspondentes a distintas fontes de información cartográfica, co gallo de unificar os datos e verificar a correcta localización de cada lugar (ver figura 13). Analizouse a fiabilidade de cada unha das fontes para priorizar unha posición cando existían diferenzas segundo o mapa. O criterio aplicado foi o da coincidencia de distintas fontes nun mesmo punto ou, aínda que non sexa exactamente nas mesmas coordenadas, que coincidan as variacións enriba do mesmo núcleo de casas.

Establecido o control de calidade, obtivéronse os seguintes resultados: a 34.901 entidades asignáronse coordenadas cun grao de alta fiabilidade; 699 que-

daron con media fiabilidade; 601, con baixa fiabilidade; e 1.107 permaneceron sen identificar porque non aparecían en ningún tipo de mapa (ver na figura 13). Para posicionar correctamente os dous últimos grupos mais os non localizados, sería necesario facer traballo de campo.

### Fase 2 (2017): Xeolocalización en campo

Esta segunda fase do proxecto de xeorreferenciación do NG baseouse no traballo de campo para posicionar *in situ* os topónimos de media e baixa fiabilidade, os non localizados na fase 1 e as aldeas que imos incorporando ao novo *Nomenclátor* desde o Seminario de Onomástica da RAG. O IET adxudicou, por concurso público, esta fase a unha nova empresa. Esta planificou as rutas para ir a campo en función da localización aproximada dos topónimos de media e baixa fiabilidade, e da situación das parroquias nas que se atopaban (segundo o NG 2003) os 1.107 topónimos que permanecían sen xeolocalizar. Como estas rutas pasan por moitos lugares clasificados no grupo de alta fiabilidade, encargóuselle a esta empresa que fixesen unha selección aleatoria destas entidades de poboación para facer unha comprobación *in itinere* das súas coordenadas.

A empresa deseñou, exclusivamente para este traballo, unha aplicación móbil na que marcan previamente as rutas (tracks) e sinalan os topónimos que se deben comprobar. Ademais, esta ferramenta facilita a intercomunicación entre gabinete e campo, de maneira que os técnicos de campo poden facerlles consultas aos técnicos da oficina e estes, á súa vez, poden seguir a evolución dos traballos en tempo



Figura 13. Esquerda: visor con información toponímica de distintos mapas dixitais (Catastro, PXOM, mapa 1:5.000, mapa 1:25.000...). Dereita: control de calidade das coordenadas dos topónimos do NG 2003 na provincia da Coruña. Os non localizados (puntos vermellos) situáronse a carón da igrexa parroquial á que pertencen, segundo a distribución administrativa do NG 2003. Fonte: empresa OBIUT.

real, así como a consecución dos obxectivos establecidos para cada día e para cada técnico (ver figura 14). Nesta mesma aplicación, os técnicos introducen as coordenadas, modifican as existentes, anotan os datos dos informantes e as incidencias, isto é, os motivos polos que non lograron localizar un determinado lugar. Os informantes adoitan ser, por orde de fiabilidade, os veciños e veciñas da parroquia á que pertence o topónimo e despois os técnicos municipais. Tamén se tiran fotografías da sinalización viaria co nome da poboación que buscaban.

Ata este momento, lévanse revisado en campo 4.547 topónimos, algúns que xa estaban localizados e outros sen situar –como explicamos arriba–. Destes, quedaron sen coordenadas 213 porque as persoas entrevistadas non os recoñeceron ou porque identificaban terras no canto de casas habitadas. Loxicamente, estes casos volveranse investigar antes de eliminalos do NG. Tamén cómpre comentar que se detectaron algunhas dislocacións na verificación *in situ* dos que estaban clasificados na fase 1 con alta fiabilidade. Trátase de desviacións nun rango de 50 metros do centro do núcleo de casas que identifican ou que o punto non está enriba xusto de casas, senón de terras. O seguinte paso será comprobalos todos ou a maioría,



Figura 14: Distintas pantallas da aplicación móbil que creou a empresa Sixtema para a asignación de coordenadas in situ das entidades de poboación do NG. Fonte: empresa SIXTEMA.

probablemente, a través dun mapa interactivo que se activará vía web para que os técnicos dos concellos, con axuda dos veciños, confirmen ou modifiquen estas localizacións.

### 3. CARA A ONDE CAMIÑAMOS? CONCLUSIÓNS

Pensemos nun mapa de Galicia con 2 millóns de topónimos... canta riqueza, non? Canta información teríamos na rede a disposición da sociedade, cantos datos sobre o noso territorio que facilitarían o traballo de técnicos das Administracións públicas e de investigadores en múltiples disciplinas das chamadas ciencias humanas... Seguindo as palabras de Jairo Javier García Sánchez (2007), para a lingüística, a arqueoloxía, a xeografía, a botánica... a representación da toponimia nun mapa é unha ferramenta imprescindible, pois permite seguir a traza de antigas fronteiras, axuda a coñecer a historia das palabras, a historia da paisaxe e a historia dos pobos que a habitan.

O soño dos que traballamos nestes proxectos sobre a toponimia galega é, en primeiro lugar, salvagardar un tesouro sen igual que desaparece; en segundo lugar, crear unha única base de datos coa nosa toponimia xeolocalizada e normalizada que sirva de referencia para o seu uso na cartografía, na xestión do territorio e na investigación; e, en terceiro lugar, difundir esta información en internet xunto co significado dos topónimos e todo o patrimonio inmaterial asociado a eles. Este debe ser o gran reto colectivo de todos os galegos, crear o mapa cultural de Galicia máis completo que nunca se teña visto.

Cando este mapa estea completo, os lingüistas galegos poderán aplicar novos métodos de análise do noso idioma a través da xeografía lingüística, trazarán con maior exactitude as isoglosas do léxico usado en distintas zonas do noso país, descubrirán novo vocabulario... Os historiadores poderán coñecer mellor a pequena historia de cada lugar, pois son moitos os acontecementos históricos que deixaron pegada nos nomes de cada lugar. Os arqueólogos farán prospeccións en zonas nas que poden existir restos prehistóricos en función dos indicios que lles proporcionan topónimos como *A Mámoa*, *A Medorra*, *A Anta*, *A Pedrafita*, *O Castrillón*, *A Pena dos Mouros*... Os biólogos poderán saber que especies animais e vexetais abundaban nos nosos montes e cales desapareceron deses mesmos lugares. Os enxeñeiros agrónomos saberán que tipo de cultivos se daban en cada tipo de terreo e a composición da terra grazas a topónimos como *Os Liñares*, *O Orxal*, *A Trigariça*, *A Gándara*, *O Areeiro*...

As administracións locais terán unha fonte de información moi valiosa para trazar e rotular as rutas de sendeirismo, para redactar os PXOM... e poderán empregar os topónimos de forma correcta á hora de elaborar guías e paneis informativos sobre os seus elementos de interese cultural, nas guías telefónicas...

A Administración autonómica contará, por fin, coa ferramenta básica que precisaban todos os organismos públicos que traballan con información territorial. En realidade, esta base de datos pode ser útil para todas as consellerías, pero, como me farían falta moitas páxinas para detallalas todas, perei soamente uns cantos exemplos.

A Axencia Galega de Infraestruturas poderá utilizala á hora de planificar novas estradas e vías, para a tramitación dos expedientes de expropiación e o estudo de impacto medioambiental, pero, sobre todo, para fuxir de montes chamados *A Laxe*, *O Pedregal*, *A Louseira*... porque poderán intuír polo topónimo que se van encontrar con moita pedra que barrenar; ou *A Lagoeira*, *O Regueiral*, *As Fontiñas*... porque terán moita auga que canalizar.

Na Dirección Xeral de Conservación da Natureza contarán con moita información para facer os plans de protección, xestión e ordenación da paisaxe (*Catálogos da Paisaxe*), e para estudar e potenciar os espazos protexidos e parques naturais de Galicia. Na Consellería do Medio Rural disporán dun novo instrumento que lles facilitará a tramitación dos expedientes sobre o agro galego (*Banco de Terras*, as axudas da PAC...).

Cando teñamos toda a toponimia de Galicia xeolocalizada e normalizada, xa non veremos máis noticias no xornal sobre que as brigadas da loita contra incendios non saben chegar a algunha aldea<sup>22</sup> ou que unha ambulancia se perdeu e non lle foi posible chegar a tempo a un lugar para atender un enfermo<sup>23</sup>. Serán os dispositivos GPS dos vehículos os que nos guíen a calquera recuncho do noso territorio sen posibilidade de perda.

Imaxinemos unha aplicación que indique aos miles de peregrinos que fan cada ano o Camiño de Santiago todos os nomes das terras polas que pasan os distintos trazados da ruta xacobeana no noso país, que lles diga onde hai unha fonte ou pedra santa, unha igrexa ou capela, como se chama e a historia ou lenda que motivou ese nome.

Pensemou noutra aplicación que sinale as rochas do mar onde se produciu un naufraxio na Costa da Morte, cuxo topónimo –case sempre– responde ao nome do barco naufragado, que nos informe de cando ocorreu o tráxico suceso, cantos tripulantes levaba, que tipo de carga transportaba...

Todo isto será posible partindo da información existente no banco de topónimos de Galicia. Poderemos presumir de que os galegos ofrecemos aos turistas que

22 Pódese consultar a noticia de *La Voz de Galicia* neste enlace: [http://www.lavozdeg Galicia.es/video/vigo/soutomaior/2016/08/10/era-pokemon-gps-llegar-incendio/0031\\_2016085078314779001.htm](http://www.lavozdeg Galicia.es/video/vigo/soutomaior/2016/08/10/era-pokemon-gps-llegar-incendio/0031_2016085078314779001.htm)

23 Pódese consultar esta noticia do *Faro de Vigo* neste enlace: <http://www.farodevigo.es/portada-o-morrazo/2013/03/14/ambulancia-bueu-atasca-vial-bon-llega-servicio-muerto/773675.html>

nos visitan unha información cultural, ao alcance da súa man nos dispositivos móbiles, que non nos ofrecerán en ningún outro país.

Finalmente, preservando a nosa toponimia e difundíndoa en internet, facemos felices aos nosos avós, os verdadeiros sabios da toponimia galega, tanto aos que viven aquí coma aos que tiveron que emigrar a outros países. Aos de aquí, porque ven como a xente nova se interesa e valora a súa sabedoría –moitos non teñen estudos, pero pasaron pola universidade da vida–, contribuíndo así a elevar a súa autoestima ao sentírense mestres por un día, ao mesmo tempo que lles infundimos un sentimento de identidade colectiva compartida e de continuidade. Aos que se viron obrigados a emigrar a outros países (O Brasil, A Arxentina, O Uruguai, A Alemaña...) a principios do s. XX e na posguerra, dámoslles a oportunidade de volver ver cun só clic a terra na que se criaron e todos eses topónimos que nunca esqueceron. A reminiscencia destes nomes é o que mantivo latente, durante tantos anos, ese sentimento tan forte que nos acompaña sempre aos galegos... a “morriña” pola nosa terra. Cónstanos que xa fixemos felices a algúns deles coa publicación dos máis de 200.000 topónimos que se poden visualizar na actual web da Toponimia de Galicia. Algún día, farémolos felices a todos.

## REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- Dorion, Henri (1984): “Les relations entre la toponymie et les autres sciences sociales”, en *450 ans de noms de lieux française en Amérique du Nord*. Québec: Les Publications du Québec.
- Filgueira Valverde, José (1976): *La toponimia gallega*. Pontevedra: Deputación.
- Feijoo Ares, Vicente (2014): “Las motivaciones de los nombres de las piedras en Galicia. Cultos, ritos y leyendas”, en Joan Tort i Donada (ed.), *Els noms en la vida quotidiana. Actes del XXIV Congrés Internacional d’ICOS sobre Ciències Onomàstiques*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Disponible en: <http://www.gencat.cat/llengua/BTPL/ICOS2011/116.pdf>
- (2016): “Deseño e rendibilidade da nova aplicación colaborativa para a recolleita unificada, xeorreferenciación e difusión da microtoponimia galega”, en Xesús Ferro Ruibal (ed.), *Estudos de Onomástica Galega. Microtoponimia: experiencias de recolla, didáctica e codificación*. A Coruña: Real Academia Galega / Deputación de Pontevedra, 203-297.
- García Sánchez, Jairo Javier (2007): *Atlas toponímico de España*. Madrid: Arco Libros.
- Santamarina Fernández, Antón (2005): “Viaxe pola Onomástica galega”, *A Trabe de Ouro* 62, 11-38.

Vilar Pedreira, Xosé Lois (2008): *Talasonimia da costa sur de Galicia. Da Punta do Caranguexo (Panxón, Nigrán) ó Regueiro da Gándara (Salcidos, A Guarda)*. Gondomar: Instituto de Estudos Miñoranos.

### Recursos en internet

Xunta de Galicia (2000-2011): *Proxecto Toponimia de Galicia (PTG)*  
<http://toponimia.xunta.es/>

Xunta de Galicia (2010): *Buscador de topónimos*  
<http://toponimia.xunta.es/gl/Buscador>

Xunta de Galicia (2003): *Nomenclátor de Galicia*  
<http://www.xunta.gal/toponimia-e-nomenclator>

Xunta de Galicia (2016): *Información Xeográfica de Galicia*  
<http://mapas.xunta.gal/portada>